

langt oftere enn kvinner; seksuell orientering får langt mer oppmerksomhet enn kjønnsidentitet og kjønns mangfold; straff og negative sanksjoner gis langt mer plass enn positive og positivt sanksjonerte uttrykk for likekjønns seksualitet og kjønnskreativitet. Dette henger selvsagt sammen med kilde tilfanget, men kan også skyldes at boka i liten grad forholder seg kritisk og spørrende til den frigjøringsfortellingen som homobevegelsen i Norge har gått i bresjen for.

I noen av de kapitlene som omhandler lovrevisjonsarbeidet som skjedde i Norge på 1800- og 1900-tallet savner jeg av og til at forfatteren hadde satt lovrevisjonsarbeidet og debattene her til lands inn i en videre, internasjonal kontekst. Det kan vel ikke bare ha vært ønsket om å modernisere loven som var drivkraften i dette arbeidet, men også at juristene skjelte til det som skjedde i andre land i Europa. Teksten kommer enkelte steder inn på situasjonen i andre europeiske land, men det kunne gjerne ha vært gjort mer konsekvent. Tobindsverket *A History of Homosexuality in Europe. Berlin, London, Paris 1919–1939*, av Florence Tamagne (2004) kunne ha bidratt til å gi en slik bred europeisk kontekst.

En stor del av boka (kapittel 5, 6 og 7) omhandler det som kan kalles «organisasjonshistorien», det vil si historien om framveksten og utviklingen av en homobevegelse/skeiv bevegelse i Norge i perioden fra rundt 1950 og til i dag. I framstillingen av denne historien kunne denne leseren ønsket at boka hadde en noe mer kritisk distanse til og problematisering av den framstillingen ledende personer i denne bevegelsen har gitt. Her kunne forfatteren, med støtte i de kritiske perspektivene fra skeiv teori, ha stilt flere spørsmål rundt hvordan for eksempel kjønns mangfold og ulike former for overskridende lek med kjønn og seksualitet er blitt håndtert internt til homo-

bevegelsen og miljøene rundt den i ulike tidsperioder. Selv om teksten av og til peker på konfliktlinjer og motsetninger, preges den av det jeg oppfatter som en overdreven ærbødighet for homobevegelsens identitetspolitiske prosjekt. Det som da faller ut av fokus er ikke bare mye av det skeive hverdags- og dagliglivet, men også den delen av det skeive mangfoldet som ikke så lett fanges inn av dikotomien hetero-homo, blant annet biseksualiteten og den mer undergrunnspregede delen av det skeive miljøet, eksempelvis den historiske framveksten av SM-miljøene i Norge.

Dette er ikke så mye en kritikk av Johansens bok som en liten ønskeliste over temaer historikere og andre bør fordype seg i nå på 2020-tallet. Det står virkelig respekt av den formidable oppgaven Hanne Marie Johansen har påtatt seg når hun har valgt å skrive en skeiv norgeshistorie fra norrøn tid til i dag. Denne boka legger et bredt og solid fundament for videre forskning og undervisning og er et kjærkomment tilskudd til et forskingsfelt som til nå har vært fragmentert og lavt prioritert i Norge.

Red.anm: Bokmelderen ble forespurt av 2019-redaksjonen.

Ane Ohrvik 2018. *Medicine, Magic and Art in Early Modern Norway. Conceptualizing Knowledge*. London: Palgrave Macmillan. 302s.

Anmeldt av post.doc Åmund Norum Resløyken, UiO

De norske svartebøkene er et unikt tekst-korpus som har spilt en viktig rolle gjennom den folkloristiske faghistorien. Som en av de helt få førstehånds kildene til praktiske, utøvende «magiske kunster» besitter de en spesiell plass blant norske folkloristiske

tekster. De er tekster tilsynelatende ført i pennen av utøveren selv, og er dermed verken anklager om bruk, som hekseprosessene, eller fortellinger om bruk, som sagnene. Svartebøkene har derfor ofte blitt brukt som kilde til folkelige magiske praksiser, enten om de har blitt forstått med grunnlag i folketro, pervertert religion eller folkelig vitenskap. Svartebokstekstene har vært kilde for å vise dem alle. Spørsmålet som tvinger seg fram i møtet med disse tekstene er hva de egentlig kan sies å være? Med hvilken intensjon er de skrevet? Flere av oppskriftene er åpenbart umulige å utføre, så hvordan skal vi forstå forholdet mellom tekst og praksis? Og kan i det hele tatt magiske kunster sies å være én ting, en enhetlig kategori?

I *Medicine, Magic and Art in Early Modern Norway* velger Ane Ohrvik å bredt kategorisere disse bøkens fascinerende innhold som «kunnskap» («knowledge»). Hun spør hva slags kunnskap som kommer til syne i svartebøkene og søker å finne sporene av disse kunnskapskategoriene ved å fokusere på bøkens paratekstuelle elementer; på innbinding, tittelsider, innledninger, overskrifter, osv. Det er ved å kontekstualisere disse elementene at kunnskapsregimene bøkene og deres innhold var en del av, blir synlig for leseren.

Ohrvik gjør det tydelig helt fra begynnelsen at dette er en studie som vil fokusere på bøkene selv, heller enn de oppskriftene som finnes i dem. På den måten bryter hun en lang tradisjon innen nordisk folkloristikk som ser disse bøkene som en del av en primært muntlig folkemagisk tradisjon som dermed forstod bøkene som samlinger eller kompendier av originalt muntlige magiske formler, oppskrifter og råd. Mot dette hevder Ohrvik, og som er et premiss for studien, at bøkene ble skrevet, tenkt og produsert som *bøker*. De er dermed en del av en europeisk bokhistorie og skrevet med

inspirasjon fra forskjellige genre av trykte europeiske bøker med lignende innhold. Svartebøkens slektskap til andre bokgenre kan tydelig sees på de paratekstuelle elementene som er konvensjonelle for korpuset. Videre plasserer hun disse boktekniske konvensjonene som en *kunnskapshistorie* fra det tidligmoderne Norge.

Hvert kapittel (som Palgrave Macmillan også selger digitalt hver for seg) har en tittel som peker ut et perspektiv på kunnskapen. I *Finding knowledge* gjør Ohrvik rede for materialet og egen metode for å finne kunnskap om og i svartebøkene. I *Knowledge Cultures* forteller hun om det tidligmoderne europeiske bokmarkedet og lignende genre blant trykte bøker. Hun legger spesielt vekt på svartebøkens litterære slektskap til italienske *Secreti* bøker, tyske *Kunstbuehle* og *Grimoire*. I disse genrene skjuler også resten av Orviks tittel seg, da det er bøker som samler kunnskap om henholdsvis medisin, kunster og magi. I motsetning til disse bøkene er det vesentlig at svartebøkene var håndskrevne. Ohrvik argumenterer for at den viktigste grunnen til at vi ikke finner spesielt mange trykte svartebøker i Danmark-Norge, var den strenge sensuren i riket etter reformasjonen, som holdt seg fram til Friedrich Struensee lettet på den i sin korte periode som defakto regent mellom 1770 og 1772. Den første trykte svarteboken i Danmark-Norge kom da også i 1771. Videre gjør Ohrvik rede for hvordan hun har valgt å forholde seg til datering av bøkene og gir leseren til sist et innblikk i hvem de få kjente svarteboksforfatterne var. I kapitlet *Making knowledge* begynner Ohrvik å ta for seg bøkene selv ved å studere innbinding, formater og skrivestiler. Elementene viser viktigheten av boken som materielt objekt. Svarteboken, slik vi møter den i sagnene, men da også i det arbeidet som er gjort med de egentlige svartebøkene,

viser at bøkene i seg selv uttrykte og så å si «hadde» makt. I denne sammenhengen diskuterer Ohrvik forholdet mellom sagnenes svartebok og de faktiske bøkene i hennes materiale. Kapittel 4, *Attributing Knowledge*, tar for seg det som er et av de viktigste genretrekkene med svartebøker i Danmark-Norge, deres attribuering til Cyprianus. Med utgangspunkt i dette diskuterer hun hvilken forfatterposisjon de som skrev bøkene satt seg i ved å gjøre Cyprianus til bokens forfatter.

Kapittel 5, *Identifying Knowledge* undersøker hvordan bøkene benytter genretrekk og på den måten plasserer sitt innhold som en viss type kunnskap, altså hvordan tittelsider og innledninger omtaler kunnskapen. Kapittel 6, *Situating Knowledge* ser på hvordan skriverne av svartebøkene plasserte kunnskapen i tid og sted. De paratekstuelle elementene som først og fremst blir brukt, er bøkens tittelsider og hvor og når de hevder boken stammer fra. Kapittel 7 *Instructing Knowledge* studerer innledninger og fortaler i bøkene. Ohrvik diskuterer de gjentagende henvendelsene til «den videnskabselskende» og «christne» og hvordan det spesifiserer den intenderte leser. Interessant er det at dette er bøker som er håndskrevne og uten et åpenbart marked, noe som gjør at man skulle tro at leseren og forfatteren var en og samme person. Hvorfor da benytte slike overlagte teknikker for å henvende seg til leseren? Ohrvik argumenterer for at bøkene er skrevet med framtidige lesere i tankene og at de dermed er intendert for å serielt leses og skrives. De er ment for å gis videre. Denne fascinerende tanken jobber hun videre med i siste analysekapittel, *Organizing knowledge*, som ser på bruken av innholdsfortegnelser, overskrifter og den enkelte oppskrifts overskrifter. Her viser hun hvordan innholdsfortegnelsene viser bøkene som en del av en pågående skriveprosess og

i stor grad forholder seg til en praktisk bruk av kunnskapen. Kapittel 9 *Conceptualizing knowledge* oppsummerer studiens funn og diskuterer forholdet mellom informasjon, kunnskap og visdom. Alt dette finnes i svartebøkens kunnskapsgrunnlag og Ohrvik viser dermed til hvordan en studie av deres kunnskap er en studie av variasjonen av kunnskap i det tidligmoderne Norge. Felles for bøkene, hevder Ohrvik, er et fokus på den praktiske bruken av kunnskap, men de søker å kommunisere en generell heller enn spesialisert kunnskap. Derfor reflekterer de også det europeiske liberale idealet om en generalisert utdanning, det å kunne vite litt om alt. Likevel brynes dette idealet i bøkene mot ideen om en hemmelig kunnskap. En idé som riktignok innebærer en demokratisering av kunnskap, men også en kontroll av spredningen av den. Endelig viser den møysommelige konstruksjonen av disse bøkene som bok den viktigheten deres skapere så i boken som materielt objekt, som en integrert del av den praktiske kunnskapen de var en del av.

Medicine, Magic and Art in Early Modern Europe er en viktig nylesning av en av de helt sentrale kildekorpusene i folkloristikken. Svartebøkene har vært og er sentrale som kildegrunnlag for tidligere felter som folkemagi, folkemedisin og folketro, og med Ohrviks nylesning av materialet må også den tidligere forskningen som relaterer til disse feltene sees i et nytt lys. At «tradisjonene» som har skapt folkloristisk materiale ikke kan sees uavhengig av en skriftlig spredning av kunnskap endrer også premisset for hvordan vi kan forstå fortidens kunnskapsoverføring og ikke minst grensene mellom «lærd» og «folkelig», «rasjonell» og «irrasjonell» kunnskap. Det er likevel verdt å merke seg at boken unngår å ta opp hvordan svartebøkene har blitt plas-

sert i den kunnskapstradisjonen som folkloristikken er. Boken benytter heller svartebøkene som kilde til tidligmoderne norske kunnskapskategorier og forståelser. Likevel kontekstualiseres paratekstuelle elementer ofte ved hjelp av tidligere folkloristisk forskning som har forstått magi og folketro som vesensforskjellig fra moderne tro og viten. Dermed trer heller ikke alle konsekvensene av Ohrviks kildenære nylesning så tydelig fram siden de ikke gir slipp på konnotasjonene svartebøkene som sjanger har for periodeforståelse, forståelse av «kunnskap» og på hvilken måte de er relevante representasjoner av «folkelig» kunnskap.

Ohrviks utpakking av svartebøkene gir en meget interessant innsikt i hvordan disse bøkene bør plasseres i en europeisk kunnskapshistorie. Gitt det sparsomme kilde-materialet som finnes om konteksten de ble til i, åpner hennes tilnærming perspektiver som formelig roper på videre studier av dette materialet og andre kilder som kan belyse det. Med det følger også en interessant rekontekstualisering av magi, medisin og kunster som også bør innvirke på våre egne kulturhistoriske kategorier.